

ПРО ВПЛИВ МІЦКЕВИЧА НА ПОЕЗИЮ ШЕВЧЕНКА

ИАПИСАВ

Осип ТРЕТЬЯК.

КРАКІВ.

Накладом автора.

Головний склад' в кінотеатрі ГЕБЕТНЕРА і Сп.

1892.

ПРО ВПЛИВ МІЦКЕВИЧА НА ПОЕЗІЮ ШЕВЧЕНКА

НАПИСАВ

Осип ТРЕТЬЯК.

КРАКІВ.
Накладом автора.
Головний склад в книгарні Гебетнера і Сп.
1892.

Краків, 1892. — Університетська друкарня під зарядом
А. М. Костеркевича.

Твори наукові, поетичні й матеріяли біографічні
наведені у сій розправі:

- М. К. Чалый. Жизнь и произведений Тараса Шевченка (Сводъ материаловъ для его биографии). Киевъ, 1882.
- Н. И. Петровъ. Очерки исторіи украинской литературы XIX столѣтія. Киевъ, 1884.
- Iwan Franko. Adam Mickiewicz w rusiñskiej literaturze. (Kraj, 1885. Nr. 46).
- Іванъ Франко. Переображенія Т. Г. Шевченка з переднім словом Ів. Франка. Львівъ, 1889.
- Н. П. Дашикевичъ. Отзыvъ о сочиненіи г. Петрова: „Очерки истории украинской литературы XIX столѣтія — Записки Имп. Акад. Наукъ. Томъ LIX, книжка I. Ст.-Петербургъ, 1889.
- Омелянъ Огоновскій. Исторія русской литературы. Часть II, 2 вѣддѣль. Львівъ, 1889.
- Emil Ogonowski. Mickiewicz w literaturze rusko-ukraińskiej. Pamiętnik Tow. lit. im. Ad. Mickiewicza. Lwów, 1883.
- Józef Tretiak. Ślady wpływu Mickiewicza w poezji Puszkina. Pamiętnik Wydz. fil.-hist. Akad. Um. T. VII. Kraków, 1889.
- М-съ Н. Эпизоды изъ жизни Т. Шевченка. Вѣстникъ юго-западной и западной Россіи. 1863.
- Чужбинскій А. Воеинианіе о Шевченкѣ. Ст.-Петербургъ, 1861.
- Т. Шевченко. Письма Шевченка до Бронистава Залібекого. Кіев-ская Старина, 1883, Т. V.
- Т. Шевченко. Художникъ. Кіевская Старина, 1887, Т. XVII.
- А. В. Жуковскій. Сочиненія. Издание 8-ое. Ст.-Петербургъ 1885.
- Іванъ Козловъ. Собрание Стихотворений. Ст.-Петербургъ, 1840.
- М. Ю. Термонтовъ. Сочиненія. Первое полное издание В. Ф. Рихтера подъ редакціею Пав. Ал. Висковатова. Москва, 1891.
- А. С. Пушкинъ. Сочиненія. — Издание Общества для пособія нуждающимся литераторамъ и ученымъ. Ст.-Петербургъ, 1887.

- A. Mickiewicz. Poezye A. Mickiewicza, Wydanie zupełne w IV tomach. Lwow, 1888.
- Sew. Goszczyński. Zamek Kaurowski. Wyd. ósme. Lwów, 1875.
- Bohdan Zaleski. Poezye Bohdana Zaleskiego, wydane przez Edw. Raczyńskiego. Poznań, 1841.
- Т. Г. Шевченко. Збірникъ творицъ. Томъ першыи. Кобзарь. Ст.-Петербургъ, 1883.
- Т. Г. Шевченко. Кобзарь з додатком споминок про Шевченка, Костомарова і Микьшина. У Празі, 1876.

ПРО ВПЛИВ МІЦКЕВИЧА НА ПОЕЗІЮ ШЕВЧЕНКА.

Десять років минає, як надруковано першу обпринуту монографію о Шевченці. Написав ю Чалий в язиці великорускім п. з. „Жизнь и произведения Тараса Шевченка“. Але в сій монографії не ма ще зовсім мови о розвою творчости Шевченка, автор не вказує ні на які впливи якої небудь поезії на Шевченка. Два роки після сєї книжки указались „Очерки истории украинской литературы XIX столѣтія“ Н. И. Петрова, де вже автор звертає увагу на впливи сусідніх славянських літератур на найзнаменитшого українського поета, але спеціально займається тілько впливом россійських поетів (Пушкіна, Лермонтова) на Шевченка, з польських же писателів нагадує тілько Міцкевича, яко такого, котрий міг, скажемо словами Петрова — „раздѣлить съ Пушкинымъ и Лермонтовымъ извѣстную долю вліянія на украинскаго поста“. В слідуючим 1885 року, в артикулі п. з. „Adam Mickiewicz w russijskiej literaturze“ (Kraj Nr. 46) д. Іван Франко ось що сказав о сім впливі: „Zdaniem mojem wpływ Mickiewicza na poetycką twórczość Szewczenki był daleko większy, niż to dotyczył przypuszczaję. Nie tylko bowiem w utworach pierwszej romantycznej epoki Szewczenki, jak w balladach „Przyczynna“, „Topola“, „Rusalka“ i t. d., tak też i w poematach historycznych w treści i formie znaleźć można dużo reminiscencji Mickiewiczowskich,

lecz co więcej wzory i impulsy do swych poematów politycznych z lat 1843—1847, (Sen, Kaukaz, Subotiw, Wielki loch), mógł on znaleźć daleko przedzej w Mickiewicza „Dziadach“, „Wallenrodzie“, „Petersburgu“, niż u któregokolwiek z poetów rosyjskich. Specjalnie zaś „Sen“ Szewczenki i „Petersburg“ Mickiewicza przedstawiają bardzo wiele punktów stycznych, abstrahując, rozumie się, całkiem odrębny poetycki styl obu dwóch poetów“. — В чотири роки після напечатання цього артикулу Ів. Франка (1889) з'явилася дуже занимателна і учона розправа київського професора Дацкевича п. з. „Отзыvъ о сочиненіи г. Петрова: Очерки исторіи української литератури XIX століття“¹⁾, де впливам польської літератури на українську чимало визначено місця. Дотичнно Шевченка Дацкевич спідом Франка признає вплив Міцкевича в декотрих балладах Тараса і в поемі „Сон“, але так як і Франко не підперасе це загальні думки ніякими доводами²⁾. Окрім того автор „Отзыва“ указує на ті твори польські, котрі попередили „Гайдамаків“ Шевченка, а мали історичну основу однаку або подібну, іменно на твори Чайковського, Гощинського, Грози, Олізаровського і Грабовського і як в повісті Чайковського „Wernyhora“, так і в поемі Гощинського „Zamek kaniowski“ находити місця, котрі обізвались ехом в „Гайдамаках“ Шевченка.

Рівночасно з „Отzymomъ“ Дацкевича (1889) др. Омелян Огоновський видав другу частину II тома своєї „Истории русской литературы“, де помістив обширну біографію і аналізу творів Шевченка. Але в цій аналізі не має й словечка

¹⁾ Отчетъ о двадцать девятомъ присужденіи наградъ Графа Уварова.

²⁾ Дацкевич говорить: „Въ „Ustępie“ Mięckiewicza слышанъ отголосокъ впечатлѣнія произведеніаго на него огромныемъ Петербургомъ, который напоминаетъ поэту Вавилонъ. Это стихотвореніе, а равно стихотвореніе „Petersburg“ представляютъ сходство со стихотвореніемъ Шевченка „Сонъ“. (Отчетъ о двадцать девятомъ присужденіи и т. д. стр. 210). Отже ж авторъ мае быть забувъ, что „Ustęp“ і „Petersburg“ не суть два твори окремі, але одна і также поема Mięckiewicza.

про вплив польських поетів на Шевченка, дарма, що сей же автор так недавно перед тим вважав справедливими думки Франка, дотичні впливу Міцкевича на Шевченка¹⁾. Наконець в сам же року 1889 д. Франко в „Переднім слові“ до „Перебенді“ Шевченка, повторивши свої давніші загальні догади про вплив Міцкевича на Шевченка, старався доказати, що і в Шевченковім „Перебенді“ чути відголос польського поета, що іменно „Improwizacya“ Міцкевича „мала де який вплив на сформоване основної думки Шевченкового Перебенді“.

От і все, що сказано досі о предметі, котрий має бути темою моєї розвідки. Хочу я іменно провірити думки Дашкевича і Франка дотично впливу Міцкевича на Шевченка, і прослідити: чи вплив сего польського поета на Шевченка кінчався на вказаних іми творах, чи напротив розтягається й далі і якій він іменно має характер.

I.

Чи зінав Шевченко польську мову і коли єї навчився? Він був крепаком Енгельгардта, поміщика із села Керелівки, омоскаленного Німця, і на дворі сего пана, де п'ятьнадцятирічного Шевченка взяли в панські козачки, немав би він спосібності навчитись тої мови, єслиби ёго пан жив постійно в Керелівці. Але Енгельгардт скоро покинув Керелівку і перенісся на довгій побут наперед до Вільна, а потім до Варшави і отже в цих містах Шевченко, обертаючися серед польського простолюдя, легко міг навчитись польського язика. Треба ж підсортати, що Енгельгардт віддав Шевченка на науку польским малограм, котрі із ним

¹⁾ В артикулі „Mickiewicz w literaturze rusko-ukraińskiej“ (Pamiętnik im. Adama Mickiewicza 1888), ось що сказав Др. Огоповський: „Jakoż Iwan Franko wypowiedział trafne zdanie, że wpływ Mickiewicza na poetycką twórczość ukraińskiego wieszcza był daleko większy, niż to przypuszczała“.

не інше як по польськи могли розмовлятися і що саме тоді шіснадцятирічний Тарас закохався в польській швачці. Ся перша любов Шевченка, котра пробудила в нім стілько нових думок, і в єго моральнім розвою вельми важну відограла роль, була сильною для него приманою до вивчення польського язика. Чи вже він тоді познайомився з поезією польською, іменно з поезією Міцкевича, як догадується Франко, трудно на се питанє відповісти щонебудь рішучого, але що в Петербурзі у своїх стосунках із людьми образованими, особливо після свого визволення з крепацтва, мусів він слихати чимало о Міцкевичі, то годі в тім сумніватись. Слава Міцкевича була вже тогді велика в Петербурзі, пам'ять єго побуту в тій столиці, свіжа. Чимало знакомих оставил польській поет межи петербурзькими літератами і артистами, т. е. у тій сфері, де і Шевченко обертається ще й тоді, заким діждався вольності. В Петербурзі легко можна було дістати поезії Міцкевича, позаяк тут же вони були видані самим поетом за два, три роки перед прибуттям Шевченка до Петербурга. Коли визволено єго з крепацтва і круг єго знакомих розширився, були поміж сіми знакомими Шевченка і Поляки, як се видно з єго автобіографічної повісті „Художникъ“.

Маємо і позитивні докази, що Шевченко в перших роках по своєму визволенню читав польських писателів. М-съ П. в своїх „Эпизодахъ изъ жизни Шевченка“ говорить, що він давав читати поету повість Чайковского „Wernyhora“, а було се ще перед виданем „Гайдамаків“, т. е. перед 1841. З „Воспоминаній“ Чужбинського знаємо, що в 1843 читав він у купі з Шевченком „Dziady“, коли ж заслали Тараса в Орську кріпость, то подружився він ту з Поляками так, як ніколи перед тим, чому свідоцтвом служить єго стихотвор „Ляхам“ і єго письма до Бронислава Залєского¹⁾. Із сеї кореспонденцій довідуємося, що Залє-

¹⁾ Кіевская старина 1883. Т. V.

скій післяв Шевченкови поезії свого іменника Богдана Залєского і що Шевченко восхищався ними. „Милого Богдана, писав він повелікоруски 9 жовтня 1854 — я отримав съ сердечною благодарностю и теперь съ нимъ не разлучаюсь; многіе п'есы наизусть уже читаю; одно иногда сердце тяготить, иѣкому слушать, иѣкому передавать той прелесті, которую заключаетъ въ себѣ поезія, а одному тяжело носить этотъ избытокъ возвышенныхъ божественныхъ ідей“. За два роки просив він свого польського друга прислати ему ще раз поезії Богдана Залєского (10 цвітня 1856). Що в часах спільногожиття в Орекій кріпості, Шевченко читав Міцкевича у купі з Брон. Залєским, се видно такоже із єго писем. „О, какъ бы мнѣ хотѣлось теперь, пише він 10 лютого 1857, поговорить съ тобою о Космосѣ и послушать, какъ ты читаешь п'есни Вайделоты“ і в сім письмі він наводить два стихи з „Фариса“ (Мало воздуха всей Аравії наполнить мою свободну грудь).

Наконець знаємо із „Споминок про Шевченка“ Микішина¹⁾, котрий був в дружніх відносинах із Шевченком після повороту єго послідного з неволі, що й тоді, в останніх роках перед смертью, коли, як каже Микішин „громилъ онъ на право и на лѣво, и Пушкиныхъ и Державинъ“, що й тоді поезія Міцкевича була єго звичайною лектурою. „Валялись у него, читаемо тамже, и по полу и по столу растерзанныя книжки „Современника“ да Міцкевича, на польскомъ языке“.

Отже здається досить доказів на те, що Шевченко знов добре польську мову, і що читав польських поетів, а перш усіх Міцкевича. Погляньмо тепер, як впливи єго поета гомонять в поезії Шевченка. Проелідимо наперед чія правда: чи Дащенка і Франка, котрі в балладах Шевченка добачають вплив Міцкевича, чи Петрова і Огоновского, котрі вказують на вплив Жуковского і Козлова²⁾.

¹⁾ Кобзарь. у Празі 1876. Т. II.

²⁾ Д. Петров говорить: Первыя произведенія Шевченка написаны въ формѣ баллады въ романтическомъ вкусѣ Козлова и Жу-

II.

Твори Шевченка, котрі можна зачислити до балляд, суть: „Причинна“, „Тополя“, „Хустина“, де поет співає про чумака і друга „Хустина“, де чумака заступає козак, „Утоплена“, „Русалка“, „Лилея“, „Калина“, „Три пляхи“, „Пустка“, „За байраком байрак“ на половину думка, а на половину балляда, врешті „Коло гаю в чистім полі“.

Балляди діляться на группи після сродства своїх мотивів. І так балляди: „Тополя“ і „Коло гаю в чистім полі“ творять одну групу; дві балляди п. з. „Хустина“ другу; „Причинна“, „Утоплена“, і „Русалка“—третю. В цій третій спільним мотивом єсть пародний переказ о русалках, фантастичних, злосніх істотах, котрі почю виходять з води, щоби гратись, людей до себе манити та їх на смерть іх залоскочувати. Дарма, що в „Утопленій“ мати й дочка по тім і по сім боці ставка не мають того злосливого характера русалок, усеж такі вони рідня русалкам поному походженню від утопленників.

Котрий же з поетів повернув фантазію Шевченка в сторону сего народного переказу? Вже не Жуковський. В баллядах сего поета нема нічого сінько такого, щоби нагадувало нам сей мотив. Правда, що в баллядах Жуковського: „Громобой“ і „Вадимъ“ поетична, архаїчна декорация уставлена над Дніпром, але окрім сеї назви нема в них більш нічого українського, ніякого натяка на переказ о русалках.

Майже теж саме мож сказати о таких баллядах Козлова, як „Свєжана и Русланъ“, „Ветрѣча“ и „Венгерскій лѣсъ“. У всіх тіх баллядах Дніпро єсть романтичною де-

ковськаго. Очерки ст. 362. У дра Огоновского читаемо: „Въ первыхъ своихъ стихотворахъ Шевченко бувъ постомъ, романтикомъ и любувавшися въ литературиомъ напрямъ российскихъ писательствъ, Жуковскаго и Козлова“. Исторія литературы русской. Часть II, 530.

корацією романтичної дії, або принамені нагадується (як в Угорськім лісі), але нема у ніх ані сліду переказу о русалках, та й чого небудь подібного. Тільки в балляді „Озеро мертвай нев'єсти“ находимо щось трошки підходящого. Єсть там іменно утоплена, котра яко мара плава човном по озері з синім огоньком у руці; погнався за нею єй любий і пропав. Не думаю я перечити, що в декотрих творах Шевченка можна дочутись ремінісанцій поезії Козлова; іменно „Кіевская пов'єсть Чернецъ“ находить відголос в балляді „Причинна“ і в повісті „Варнак“¹⁾), але ті ремінісанції і нечисленні і маловажні.

У Лермонтова русалка являється в однім поетичнім творі, котрый від неї має свою назву²⁾. І справді гарно представив тут Лермонтов русалку, але не дав ій злосного характера, котрим вона визначується в народнім переказі і в баллядах Шевченка. Впрочім „Русалка“ Лермонтова не є баллядою, а тільки ліричним образом.

У Пушкіна межи творами поетичними, котрі своїм характером наближуються ік баллядам, нема ніякого твору з основою, в котруб входили русалки; але есть чималий драматичний уривок, п. з. „Русалка“, де, — як вже з заголовку легко догадатись, ся фантастична постать важну грає ролю. Але по заяк після моєї думки Пушкін сю драму свою засновав на одній із балляд Міцкевича, то нім розважимо „Русалку“ Пушкіна, погляньмо перш на поезію Міцкевича, на ёго балляди.

Тут маємо цілу групу балляд (*Świtez, Świtezianka, Rybka*), заснованих на переказі о русалках, котрі Міцке-

¹⁾ Повість Козлова „Чернецъ“ своїми початковими стихами:

За Кіевомъ, гдѣ Диїпръ широкій

Въ крутыхъ берегахъ кипитъ, шумитьъ

нагадує нам першій стих балляди „Причинна“: Реве та стогне Диїпр широкій, а тим своїм місцем, де Чернецъ говорить про те, як він почув голос дзвонів, припомінає відповідний уступ Варнака.

²⁾ Русалка Лермонтова друкована перший раз в „Отечествен-ныхъ запискахъ“ 1839.

вич для звеличення озера Світезі назвав Світезянками і котрим придав висше значіннє, вчинивши іх карательницями гріхів людських. Такого значіння не мали вони в народнім вірованню, такого значіння не мають в баллядах Шевченка: „Причинна“ і „Уточлена“, але із такім значіннем являються в „Русалці“. Грішна маті породила дитя в високих палахах і кинула у Дніпро приспівуючи:

Пливи, пливи моя доню
Дніпром за водою,
Та випливи русалкою
• • • • •
А я вийду гуляти з ним,
А ти й залоскочеш.
Залоскочи, моє сердце,
Нехай не сміється
Надомною, молодою . . .

Отже, таку караочу ролю призначає „грішна“ маті своїй дочці, але забуває про свої гріхи, знову роскошує в палахах з „паномъ Яном“ і за те наводить на себе кару, котру приготувала для „пана Яна“. „Русалка“ найбільше походить на „Рибку“ Міцкевича, котра своїм демократичним напрямом, як це вже запримітив Дашкевич, більш усіх інших могла подобатися Шевченкові і мабуть була першим твором, котрий заохотив їго до зображення нещасної долі дівчини сельської у своїх численних повістях поетичних, так як була она першим твором з такою демократичною основою в літературі польській і російській. Не тільки в загальніх чертах, в загальній думці є виразна східність межи Рибкою а Русалкою, але і в декотрих вираженнях, в декотрих подробицях. Слідуюча строфа в „Рибці“:

Niechże sobie żyją młodzi,
Niech się z nią obłudnik pieści,
Niech tylko tu nie przychodzi
Urągać się z mych bolesci.

мов луною повтаряєся в Русалці у словах:

Нехай не сміється
Надо мною, молодою,
Нехай п'є, уп'ється,
Не моїмі кров-слозами,
Синюю водою
Дніпровою. Нехай собі
Гуляє з дочкою.

Також анальгічність видна межи строфою „Рибки“:

I jak skałka płaskim bokiem
Gdy z lekkich rąk chłopca pierzchnie,
Tak nasza rybka podskokiem
Mokre całuje powierzchnie.

і сімі стихами „Русалки“:

Тай замовкла русалочка,
В Дніпро поринула
Мов пліточка, а лозина
Тихо похитнулась.

Лозина, про котру тут говориться, є зображена і в балладі „Rybka“ (Ku wodzie obraca kroki, gdzie łożo gesto spleciona).

Вернемось тепер до Пушкіна і його „Русалки“. Богатий князь полюбив дочку мельника і обіцював ій одружитися з нею. Млинарівна зовсім завірила їму, тай сподівалась вже статись матерем. Але трохи згодом князь задумав женитись з дочкою якогось знатного пана; треба було покинути млинарівну, тай втихомирити єї жалощі. Отже князь думав, що золотом і дорогим ожерелем і дорогою повязкою втихомирить жаль опущеної любки, але вона погордила дорогими подарками, а сама кинулась у Дніпро і втопилася. Князь відірзнував гучне весілля а млинарівна, очнувшись в глубині ріки „русалкою холодною і могучою“ мала від сеї пори лише одну думку: як відомстити князеві єго зраду. З остальних слів Русалки в недокінченій драмі Пушкіна:

Я каждый день о миценѣ помышляю
И нынѣ кажется мой часъ насталъ

легко догадатися, що дальшою темою драми мала бути пімста русалки.

Российскі критики високо цінять артистичну вартість „Русалки“ і справді не помилуються, але не добавачають вони, що єї засновок взяв Пушкін з баллади Міцкевича „Рибка“. Тут усі головні моменти дії ті самі: 1) любов і зрада пана, 2) любов і розpac дівчини, 3) гучне висічення пана з княжною, 4) Дівчина кидається в воду, 5) стається русалкою — світезянкою; 6) відомщає зраду. Опроче в деякотрих дрібних чертах „Русалки“ находимо невідпerte докази єї залежності від „Рибки“. Яко приклад наведемо ось які стихи. В „Рибці“ утоплена лежачи на дні ріки так тихим голосом жалується:

Przez zwir, przez ostre kamuszki
Fale mnie gwałtownie niosą.

В „Русалці“ Пушкіна під час княжескої свадьби чуткою якійсь голос, котрий сьпіває про утоплену і так свою пісню начинає:

По камушкамъ, по желтуму песочку
Пробѣгала быстрая рѣчка.....

Отже тут не тілько образ річки, але і вираження схожі. Слова „камушокъ“ нема в российскім язиці; словар Даля знає тілько слово „камешокъ“. Звідки ж взяв Пушкін це виражене? видимо з Міцкевичової „Рибки“.

Що Шевченко мусів знати „Русалку“ Пушкіна, пишучи свою „Русалку“, нема що й казати. Вона надрукована була в VI томі Современника, ще в 1837 році, т. є. тоді, коли вже Шевченко обергався межки петербурзкими письменниками. Ale порівнюючи балладу Шевченка з драмою Пушкіна находимо схожість лише в однім моменті. У Пушкіна русалці у мстительськім ділі має пособляти єї дочка. Она оттак ій каже:

Послушай, дочка: нынче на тебя
Надѣюсь я. Къ намъ на берегъ сегодня
Придѣтъ мужчина. Стереги его
И выйдь ему на встрѣчу...
... Къ нему нѣжнѣе приласкайся
И разскажи все то, что отъ меня
Ты знаешь про свое рожденье, также
И про меня. И если спроситъ онъ:
Забыла-ль я его иль нѣтъ: скажи,
Что все его я помню и люблю,
И жду къ себѣ.

У Шевченка мати, котра породила дитя в високих палатах, тай винесла его у Дніпра купати, так промовляє, як вже знаємо — до своєї малої дочки:

Пливи, пливи, моя доню,
Дніпром за водою,
Та випливи русалкою
Завтра серед ночи;
Ля вийду гуляти з ним,
А ти й захоскочені.

В загалі можна сказати, що на утворенї Шевченкової балляди „Русалка“ мали вплив і балляди Міцкевича і драма Пушкіна і що таким способом вплив Міцкевича безпосередній злучив ся тут з посередним.

Поетичне наслідованї звуків природи, котрим визначуються балляди Бюргера, переніс Міцкевич до одної із своїх балляд, іменно до балляди: „Lilie“. Тут-тоходимо онаматопеїчні вираженї: stuk, stuk, traf, traf, skrzyp, skrzyp. Проф. Дашкевич запримітив, що Метлинський въ своїх думках вводячи такі вираженї був наслідователем Міцкевича¹⁾. Теж саме можна сказати о Шевченку, з тою ріжницею, що Шевченко ужив сеї стихотворної оздоби з більшою

¹⁾ Огчетъ и т. д. стр. 208.

снагою, навіть як Міцкевич і Бюргер. Іменно в балладі „Утоплена“ прегарно наслідував він шелест осоки і заразом чесаного волося¹⁾.

Вітер в гаї не гуляє,
В ночі спочиває
Прокинеться, тихесенько
В осоки питає;
Хто се, хто се по сім боці
Чеше косу? хто се?
Хто се, хто се по тім боці
Рве на собі коси?
Хто се, хто се?

Многоокротне повторене цього питання видимо не єсть случайнє; поет хотів наслідувати звуки природи.

Зображене місячної вітряної ночі в „Причинній“ нагадує також їніч у повісті Міцкевича „Grażyna“ і в повісті Гопчинського „Zamek Kaniowski“. Читаемо у Міцкевича:

Coraz to ciemniej, wiatr północny chłodzi,
Na dole tuman, a miesiąc wysoko,
Pośród krażącej czarnych chmur powodzi,
We mgły niecałe pokazywał oko i t. d.
Miasto już spało, w zamku ognie zgasły.

У Гопчинського, котрий писав свій „Zamek Kaniowski“ видимо під впливом Гражини, маємо образ подібної, тілько ще дикшої ночі:

A księżyc znowu mgłami się zachmurza
I noc mokremi tumanami bije,
I szubienica skrzypią i pies wyje.

¹⁾ Схожість „Утопленої“ з Русалкою Лермонтова можна лише запримітити в цих стихах Лермонтова:

Розчесывать кольца шелковыхъ кудрей,
Мы любимъ во мракѣ ночей.

W świetle księżyca, co wyjrzy czasami,
Mignał ktoś bielą i zgasł tam w krzaku.

У Шевченка також ніч темна а з „сердитимъ вітромъ“:

Сердитий вітер завива,
 До долу верби гне високі,
 Горами хвилю підійма,
 І блідний місяць на тут пору
 Из хмари де-де виглядав,
 Неначе човен в синім морі
 То виринав, то потонав.
 Ще треті піvnі не співали,
 Нікто нігде не гомонів,
 Сичі в гаю перекликались
 Та ясень раз-у-раз скрипів.
 В таку добу під горою
 Біля того гаю
 Щось чорніє над водою,
 Щось біле блукає.

Погляньмо тепер на другу ґрунту баллад: „Тополя“ і „Коло гаю в чистім полі“. Спільною основою є тут перевірена дівчини в тополю. Звідки взяв Шевченко сей мотив? Проф. Дацкевич думає, що Шевченко переробив тут якусь людову пісню в роді тої, котру він сам (Дацкевич) чув, як співали у Волинській губернії¹⁾). У цій пісні свекра посилася невістку брати лен у полі:

Не вибереш лену, то нейди до дому,
 Стань, перекинься в полі тополею.
 Брала лен, брала, да не добрала,
 В чистому полі тополею стала.

Син приїжжає „з великої дорогі“ і питався, „що то за тополя, коло нашого поля“. Мати наказує сму зрубати

¹⁾ Отчтъ, стр. 169, 170.

сю тополю. Син сповняє волю матери, але за третим ударом сокири, тополя промовляє: „Не рубайже мене, бо я твоя мила, так мені твоя мати вчинила“. Син почувши ці слова, проклінає матір. Отже ся пісння, котра є справді гарною балладою, подібна сੱстъ балладам Шевченка тілько із-за того, що тут невістка, там дівчина перекидає ся тополею. Усі інші подробиці відмінні. Що Шевченко знов сю піснню балладову, це видно (як вже вказав Ів. Франко) із ёго Перебенді, котрий „з жонатими на бенкеті, де свекруха злая“ співає „про тополю, лиху долю“.

Треба ще й на те звернути увагу, що Шевченкови дуже подобалось порівнання дівчини з тополею. Найти се порівнання можна і в „Катерині“ (Як тополя стала в полі, при битій дорозі) і в „Наймичці“ (Як тополя похилилась — Молодиця молодая) і в „Утопленії“ (Як тополя серед поля — Гнучка та висока) і в „Княжні“ (Мов тополя виростає — Світові на диво), і в „Марії“, (І похилилась мов тополя — Од вітру хилиться в яру) тай ще в декотрих думках. Отже се порівнання було виходовою точкою для ёго фантазії, коли творив він „Тополю“, але фантазия поета не поленула слідом людової пісні, тілько іншою дорогою. Чорнобрива дівчина полюбила козака, але „не спинила“, „пішов і загинув“. Тим часом матери хоче свою доню за старого богача за муж видати. Дівчина шукає поради у ворожки і находить; ворожка дає їй такого зілля, що „все лихо загоїть“: коли живий козаченько, то зараз вернеться, коли ні — „не питай, що буде“. Дівчина взяла зілля, пішла, вмилася, напилася — і тополею стала.

Отже тут нові мотиви, котрих не знає пісння, такі: 1) сватане богача, 2) розпач дівчини, 3) поміч ворожки.

Сіх мотивів не находимо в такім сполученню ні у якого з російських поетів. В балладі Жуковского „Людмила“, переробленій з Ленори Бюріера есть, правда, розпач дівчини, але нема ані ворожки, ані чарів, ані богача. В „Світлані“ Жуковского суть чари, але не ма ані сватання

богача, ані матери, котра не питає дочки, куди сі серце тягне, ані ворожки. Отже всі головні моменти Шевченкової „Тополі“ — винявши переміну дівчини в тополю, находяться в балляді Міцкевича „Ucieczka“. Ся балляда великого польського поета, найкрасша після моєї думки з усіх ёго балляд, як „Свѣтлана“ Жуковского, як чимало других європейських балляд, визвана Ленорою Бюр'єра, але моменти, о котрих тут говориться, — так як и богато де чого іншого, суть у ній зовсім оригінальні. Міцкевич чудовими красками зобразив у сїй балляді невгамовну силу страсти, для котрої не має ніякого спину окрім смерти. Шевченко взяв із сеї балляди не ідею, лише та, що має переказовий, людовий характер. Навіть в декотрих вираженнях „Тополі“ чути відголос „Утечки“.

У Міцкевича: On wojuje, rok upłynął,
On nie wraca, może zginął.

У Шевченка: Пішов та й загинув . . .

Минає рік, минає другій
Козака не має.

У Міцкевича: Swadzba jedzie szumnie, tłumnie.
„Nie powiozą do ołtarza,
Powiozą mnie do cmentarza,
A pościela chyba w trumnie.
Ja umrę, gdy on nie żyje,
Ciebie matko żal zabije.

У Шевченка: Він богатий, одинокий,
Буде панувати.
— Не хочу я панувати,
Не піду я, мамо!
Рушниками, що придбала,
Спусти мене в яму.
Нехай попи заспівають
Л дружки заплачутъ:
Легше мені в труні лежать,
А ніж ёго бачить.

Поміж другою баллядою Шевченка із цеї групки: „Коло гаю в чистім полі“ а „Утечкою“ Міцкевича не має ніякого звязку. В цій другій балляді Шевченко видимо взяв мотив із народної пісні: „Не ходи Грицю, на вечериною“, та й звязав їго з мотивом переміни в тополю.

Дашкевич, а за ним і Франко згадують ще про балляду „Лилея“, яко таку, в котрій можна добачити анальгію з баллядами Міцкевича. Мені здається, що анальгія тутки вельми далека і поверховна. Поміж баллядами Міцкевича є справді одна, котра має називу: „Lilie“, але зміст цієї балляди зовсім не такий, як у „Лилеї“ Шевченка. Похожість лише така, що тут і там лилея має своє звичайне символічне значіння. Більше сродства можна добачити межи „Лилею“ а „Тополею“: як тут душа дівчини переходить въ дерево, так там у цвіт білий, символ невинності. З прочих балляд Шевченка треба ще вказати на „Три шляхи“, яко на твір, котрий своїм початком нагадує „Trzech Budrysów“ Міцкевича. Як тут, так і там три сини пускаються трьома шляхами на чужину. Але й на тім кінчиться анальгічність.

III.

Перейдім тепер до Шевченкового „Перебенді“. Д. Ів. Франко подрібно порівнював їго з „Імпровізацією“ Міцкевича і нашов „дуже виразну похожість в деяких думках обох поем.“ „Як поет Міцкевича — говорить Франко — непомірно висшій над товпою звичайних людей, котрі его не розуміють, так само й Шевченків „Перебендя“, хоч з неозначеного космополітичного костюму перебраній в бідолашну свитину українського сліпця кобзаря“... „Як Міцкевичів поет своїм чутем обіймає весь світ, так само й Перебендя „все знає, все чує; що море говорить, де сонце ноочує.“ Як поет Міцкевича вважає себе вибраним посередником між своїм народом і Богом, вступає з тим Богом

в розмову і супереку за свій нарід і навіть грозить ему війною, так само й Перебення на самоті серед українського степу голосить „боже слово“... Як поет Міцкевича летить думкою в безмір світа і доходить аж туди, „gdzie graniczą Stwórcza i natura“... так само й у Перебенді „Думка край світа на хмарі гуля — Орлом сизокрилим літає, ширає — Аж небо блакитне широкими бе“. Як поет Міцкевича чується „неподільним трудячи голос і язик для людей“, так само й Перебення чує в собі роздвоене... Біль его пливе з того самого жерела, що й біль Міцкевичевого поета — з самоти між людьми“.

Ціле те порівнане „Improwizacyj“ Міцкевича з „Перебендею“ здається мені дуже поверховним. Поміж Перебендею а Конрадом Міцкевича в „Імпровізації“ подобенство лише таке, що оден і другий — поети, і яко поети виспіві від товпи звичайних людей, але більш нема між ними нічого спільногого. Конрад обіймає чутем весь світ зовсім не так, як Перебення: він чує таку повню творчої сили, що весь світ ему здається підволастним тій силі, і тою силою він хоче світ перетворити; у Перебенді такого чутя нема ні трошки, его задача, як і сам Франко спостерігає, есть: людям тугу розгоняти. Перебення не есть ніяким посередником між своїм народом а Богом, хоча й „по волі з Богом розмовля“, він не вступає в супереку з Богом за свій нарід, нема в нім нічого Прометейского, він тілько голосить „Господнюю славу“. І в безмір світа летить він думкою зовсім не так, як Конрад, визиваючий Бога на поединок; він не летить, але літає, літає, як птиця, котра любуєся в просторі.

А думка край світа на хмарі гуля,
Орлом сизокрилим літає, ширає,
Аж небо блакитне широкими бе...

Тут Перебення більше похожий на віщого Бояна, котрий „растякається мыслю по дереву, сърым волком по земли, шизим орлом под облаки“, або на такого но-

вого Бояна, о котрім співає Богдан Залеский в своїм „Sendrzewo - wieszcze“. „Na ziemi będzie, a z niebem w sojuszu — Tęczą Bóg znijdzie do serca, do uma — Ku stronom gęśli i rozbrzmi do uszu, — W myślach i słowach cudotwórną dumę... „Bracia, o! gorzkim żywę nam przyjdzie chlebem, — Aleć nagroda znaczna — bracia moi! — Słuchem wśród ludu i wzrokiem pod niebem“... Не знаємо, чи знова вже Шевченко поезії Богдана Залеского тогди, коли писав „Перебендю“, але наведені мною стихи добре пристають до характера Шевченкового Перебенді. А якщо ще розважимо, що краєвид в Перебенді:

Кругом його (кобзаря) степ, як море
Широке, синє;
За могилою могила,
А там тілько мріє

що сей краєвид — як вже Й Франко запримітив, є дуже близький образови степу у Залеского (Step):

Szumią trawy i burzany,
O! zielono skróś — o! sino,
Jako fale wciąż kurhany,
Step — a step — a rozbujany,
Morze twoje, Ukraino!

то хочеся вірити, що на зображенії Перебенді мала де-який вплив поезія Залеского.

В кінці треба ще сказати, що Франко зовсім не зрозумів Міцкевичевого поета, коли сказав, що біль его пливє з того самого жерела, що й біль Перебенді, себ то з самоти між людьми. Не добачив він мабуть того місця, де Конрад, упосланий гординею, голосить: „Depcę was, wszyscy rossi — Wszyscy mędrcie i proroki — Których wielbił świat szeroki... Gdyby wszystkie pochwały i wszystkie oklaski — Słyszeli, czuli i za słuszne znali... Nie czuliły własnego szczęścia, własnej mocy — Jak ja dziś czuję, w tej samotnej nocy. — Kiedy sam śpiewam w sobie — Śpiewam samemu sobie“. I на

те не звернув він уваги, що Перебендя єсть ідеалом поета для Шевченка, Конрад же не був ідеалом для Міцкевича, котрий нарочно зобразив величавими чертами его гординю, щоби ії осудити¹⁾.

Отже після сеї провірки можна, здається, сказати, що в Перебенді нема майже ніякого відголосу „Імпровізації“ Міцкевича. Єслиби ми конешне шукали для Перебенді якого попередника в поезії Міцкевича, то нашлиб его швидче в балладі „Dudarz“, або в пісні Вайдельоти. Особливо баллада „Dudarz“ є дуже важна з того згляду, що в ній перш у романтичній поезії польський явилаас типова постать лірника.

І справді маємо виразні сліди того, що постать лірника в балладі „Dudarz“ сильно вразилась в воображеню Шевченка. В одній повісти, котра походить з тих часів, що й Перебендя, т. е., котра написана була ще до 1844, іменно в недоконченій повісті „Черниця Мар'яна“ відмалював Шевченко слінного кобзаря, котрий живо нагадує Міцкевичевого лірника. Ситуація вельми подібна. І у Шевченка і у Міцкевича старий кобзар не сам іде, але його ведуть (у Міцкевича: „Dwaj go chłopcyki pod rękę wiodą“, у Шевченка: „Аж ось з хлопцем старий сліпець — в село шкандибае“); і тут і там гуляючі на вигоні дівчата, побачивши кобзаря, біжать до него і просять, щоб відпочинув, тай заграв ім що небудь, і обіцюють почастувати медом і обдарувати скілько моги:

У Міцкевича:

Biega staruszki, biega panienki,
Biega do dudarza dziadka,
 Witaj dudarzu, witamy radzi,
 W wesołej przychodzisz dobie;
 Pewnie zdaleka Pan Bóg prowadzi,
 Pogrzej się i „spoczniż sobie“.

¹⁾ Тай те, що про недостаток реальности в Конраді говорить Франко, не єсть правдиве.

Wiodą gdzie ogień, gdzie stół z murawy,
 Sadzą dudarza pośrodku;
 Może pozwolisz na trochę strawy,
Albo na szklaneczkę miodku.
 Widzim i lirę, widzim piszczałki
Zagraj co nam samotrzeci;
Napełnim za to tłośmok, kobiałki,
 I będącim wdzięczni waszeci“.

У Шевченка:

„Дивітьсяся, дівчата,
 Кобзар іде, кобзар іде“!
 Та всі, яко мога,
 Хлопців кинули — побігли
 З устріачать сліпого,
 „Діду - серце, голубчику!
 Заграй нам що небудь:
 Я шага дам; я — черешень;
 Я напою медом
 А тим часом одпочинеш
 А ми потанцюєм.
 Заграй же нам яку небудь“.

Врешті і тут і там кобзар здержує истериліві дівчата, а потім питається, щоб ім заграти.

*No, stójcież cicho, rzekł do gromadki,
 Cicho — powtarza, w dłoń klaska —
 Jeżeli chcecie zagram wam dziatki,
 A cóż wam zagrać?“*

Пострівай теж мої любі.
 Трошки одпочину,
 Сядьмо, хлопче“!
 Посідали:
 Розвязав торбину;
 Вийняв кобзу, разів зо два
 Ударив по рваних...
 Щоб вам загратъ?...

А найважнійше те, що пісня, котру і тут і там співає дівчатам кобзар, не єсть аби-яка, байдужа ему; ні, і один і другий кобзар спує сю пісню із глубини власного серця, з власних споминок. У Міцкевича лірник розказує про страждання свого молодого друга, на котрі він дивився власними очами, співчуючи ім пілім серцем; у Шевченка сі дві постаті злились в одну; Петрусь, про котрого долю кобзар розказує і сам кобзар — се одна особа, як легко догадатись. І тут і там розказ має характер таємничий. Не знаємо, якби кінчив свою поему Шевченко, але не бувби неімовірний догад, що в дальшій частині кобзар — Петрусь мав здібатись з черницею Мар'яною, як в балладі „*Dudarz*“ лірник здібується з любою свого друга.

Ідучи вказанним порядком, треба нам провірити, чи правда, що в поемах історичних Шевченка найти можна, як думає Франко, і в основі і у формі чимало ремінісценцій Міцкевичової поезії. До історичних поэм Шевченка зачислити можна окрім Гайдамаків слідуючі історичні думи: Іван Шідкова, Тарасова піч, Гамалія, Полуботко, (если сю думку написав Шевченко) Іржавець, Чернець, Унеділеньку у святую, Швачка і Заступила чорна хмара, врешті уривкі з поеми „Еретик або Іван Гус.“ Не думаю, щоб хто небудь зачисляв сюди і такі сатиричні стихотвори Шевченка, як Саул або Царі, але хочби й так було, то і в них, як і у всіх вище названих творах — винявши „Полуботка“ і „Іржавця“, котрі своїм політичним напрямом, як дальнє побачимо, наближаються до Міцкевичової поезії, — у всіх вище названих творах ні в основі ні у формі нема нічогі-сінько такого, щоб нагадувало поезію Міцкевича. Принамені я уважно порівнював сі твори з поезією Міцкевича і ніякої анальгії не нашов.

IV.

Вплив „*Improwizacjy*“ Міцкевича, котрого в „Перебенді“ дочутися годі, указується в політичних стихотворах

Шевченка. Політичні поезії Шевченка, такі іменно, в яких поет тужить за великою бувальщиною народністю, величає її і жалується на єї упадок, і в яких намагається відродити ю в серцях братів — Українськів, не могли бути викликані іншою другою поезисю, як польською. В російській поезії, у Пушкіна і Термонтова, находитив Шевченко ліберальні думки, але не міг найти патріотичного напряму такого, яким визначується майже ціла польська поезія романтична, а особливо поезія Міцкевича. Такий офіційний патріотизм, який проявляється в поезії Пушкіна і Жуковського, був ему противний. Я вже наводив горі слова Шевченка із письма до Залєсского, де він говорить, як любо було б ему послухати декламацію пісні Вайдельоти. Отже ся пісня була першим величним маніфестом патріотичної польської романтики, і з істине вульканичною силою стоплювала романтичний напрям з патріотичним. Ся пісня стала програмою і для поезії Шевченка.

З політичних стихотворів Шевченка Франко і Іванкевич вказують на „Сон“, яко на такій стихотвір, в якому чути ремінісценції поезії Міцкевича. Так оно й єсть, тільки іменовані критики добавчають во „Сні“ лише аналогію з „Петербургом“ Міцкевича. Отже побачимо, що таке окрім „Петербурга“ із поезії Міцкевичової обзывається во „Сні“ Шевченка.

Поетови сниться, що він летить над землею і дивиться на ню звисока і бачить всі людські муки, і чує весь людський плач. Тут „латану свитину з каліки здіймають“, „а он розпинают вдову за подушне“, а еї сина, „едину дитину, єдину надію“ беруть, та в військо віддають. „А онде під тином опухла дитина голодная мре, а мати пшеницю на паньщині жне“. Тай ще більше таких сумних образів меркотить на землі перед его очами. І тут то він стаєсь похожим на Конрада в Імпровізації. Весь біль, якого дознає сго нарід і уся гореч его положеня спливає до серця Шевченка, як до серця Конрада і він як Конрад звертається до Бога з питанем: чи він бачить из за хмар — наши

слёзи, горе? Як Конрад на крилах своєї фантазії летить аж там „gdzie graniczą Stwórcą i naturą“, щоби дізнатись, яким способом дивигнути їй упасливити свій парід, так і Шевченко посилає думу аж до Бога: „Его розпитати, чи довго ще на сім світі — катам панувати“ і велить своїй думі „своїй плотій мутці“ забрати з собою „всі лиха, всі зла“ і показати їх Богу, „ордою іх по всому небу розпустивши“. І як Конрад в патріотичнім шалі закидує Богу, що Він байдужливо дивиться на землю (*Kłamstwo, kto Ciebie nazwał miłością, Ty jesteś tylko mądrością*), так і Шевченко на питання: „Чи Бог бачить из за хмари, наши слёзи, горе“? відповідає з горечю: „Може й бачить, та помога, — Як і отті гори — Предковічні, що політі — Кровию людьскою“. Тількиж того жару страсти, що горить в груди Конрада Міцкевича, не ма у Шевченка во „Сні“, і за для того суперека з Богом в сій поемі не має того величного характера, котрим вона облечена в Імпровізації.

Погляньмо тепер на даліші часті поеми. Поет в своїй воздушній мандрівці прилітає понад город із стома церквами, котрий на долині мов у ямі лежить на багнищі. Ся часть поеми є дуже цікава задля того, що еї предмет, іменно Петербург, яко столиця российского государства, був поетичною темою для трох величайших поетів Славянщини: Міцкевича, Пушкіна і Шевченка. Тут вельми інтересно відношене сіх трох поетів до Петербурга. Міцкевича „Ustęp III części Dziadów“, печатаний потім під заголовком „Petersburg“, є стораменною сатирою на сей город, на его основателя, на его казённую цивілізацію, на его дух чиновничий, на все, що в сім городі поетови нагадувало грабежку і знищене его батьківщини. Як відноситься поема Пушкіна „Мѣдный Всадникъ“ до Міцкевичевого „Петербурга“, се я обширно виложив в моїй розправі „Slady wpływu Mickiewicza w poezji Puszkina“¹⁾, тут пригадаю лише

¹⁾ Pam. Wydz. fil.-hist.Akad. Um. T. VII.

те, що „Вступленіє” до „Мфдного Ісадника” було подекуди обороною Петербурга від закидів польського поета, і що в цій „Вступленію” Пушкін намагався в найкрасішім світлі зобразити сей город, хоча й Вступлене недоконечно гармонізувало з головною думкою самої поеми, в котрій Пушкін всю симпатію читателя повертає в сторону бідного, шаленої Евгенія, підносячого руку на мусінковий облик всесильного автократа, основателя Петербурга.

Шевченко во „Сні“ зображаючи наднівську столицю зовсім таке займає становище як Міцкевич, становище вороже і сатиричне. Саме так, як Міцкевич, він представляє Петербург, яко гніздо царкої самоволі і неволиничого духа, а о початку его говорить з таким же гнівом і яростю.

Дивуюся

Мов несамовитий.
Як то воно зробилося,
З калюжи такої
Таке диво... От-тут крови
Полито людьскої,
І без ножа!

Анальгічну думку находимо у Міцкевича (*Przedmieścia stolicy*).

Jakże tych gmachów cudowna robota:
Tyle kamieni na kępach śród błota!
W Rzymie, by dźwignąć teatr dla Cesarów,
Musiano niegdyś wylać rzekę złota:
Na tem przedmieściu podłe sługi carów,
By swe roskoszne zamtuzy dźwignęli,
Ocean naszej krwi i łez wyleli.

Але Шевченко має свої окремі, українські, запорожські рахунки з Петербургом, котрі лише доторкнуті були у Міцкевича, тай під не зовсім доказадно. Відповідаючи на питання: „Ruskiej stolicy jakie są poezatki“? Міцкевич ось що межи прочим каже о царі — основателі Петербурга:

W głąb ciepłych piasków i błotnych zatopów,
 Rozkazał wpędzić sto tysięcy palów;
 I wdeptać ciała stu tysięcy chłopów.
 Potem na palach i ciałach Moskalów,
 Grunt założywszy, inne pokolenia
 Zaprzągną do taczek, do wozów, okrętów...

Отже Міцкевич говорить тут лише о тілах Москальв, мов втоптаних в багна, яко підвалаина городу. Шевченко зізнав і добре памятає, що межи сіми тілами було чимало козаків, визваних хитро з України з покаранням гетьманом Полуботком, визваних на те, щоби одним ударом і силу козацьку підрубати і пійти нещасних, на смерть обречених робітників. За для того се „втоптане“ тіл людських, котре він пайшов в „Петербурзі“ Міцкевича, сталося для него величим мотивом, и сей мотив розвинув він широко.

Сей мотив тісно звязан з другим — з памятником Петра Великого, котрий грає велику роль в поемах Міцкевича і Пушкіна, позаяк єсть він іншаче воплощене російської самодержавної ідеї. У обох поетів сей памятник є зображеній анальгічно, хочай не зовсім однаково. У Міцкевича грозний реформатор і завоеватель представлений яко „car knutowładny w todze Rzymianina“, котрий

. wypuścił rumakowi wodze,
 Widać, że leciał tratując po drodze,
 Odrazu wskoczył aż na sam brzeg skały,
 Już koń szalony wzniósł w górę kopyta,
 Car go nie trzyma, koń wędzidłem zgrzyta;
 Zagadniesz, że spadnie i prysnie w kawały!

У Пушкіна в анальгічнім місці нема такого виразного пророкування упадку Петрової ідеї, та й в загалі се місце є дуже неясне, здається за для цензури; а всеж таки можна тут догадуватись сродства з Міцкевичевою думкою о Петрі і его памятнику.

Ужасенъ онъ въ окрестной мглѣ!
 Какая дума на челѣ!
 Какая сила въ немъ скрыта!
 А въ семъ конѣ какой огонь!
 Куда ты екачешь гордый конь
 И гдѣ опустишь ты копыта?
 О монсній властелинъ судьбы!
 Не такъ-ли ты надъ самой бездной,
 На высотѣ, уздой желѣзной
 Россію вздернула на дыбы?

Зображене царя Петра у Шевченка більше підходить під Міцкевичево, ніж під Пушкіново, хоча Шевченко і не пророкує погибелі „каскаді тиранства“. І годі тому дивуватися. Шевченко відноситься к постаті кровавого реформатора ще з більшою ініціативою, ніж Міцкевич. Для него, як і для Міцкевича Петро був представителем чужої всепоглощаючої стихії, коли для Пушкіна осоружною була тільки казенна цивілізація, впроваджана его кровавими указами, цивілізація, котра зверху приближала российский народ до європейских, внутрі же зупиняла его моральний розвій, поглублюючи неволю духа. Петра, яко звитяжного воїдя, звеличив Пушкін в своїй поемі „Полтаві“, де він зобразив Мазепу, яко бунтовника і зрадця, а патріотичні змагання козацької молодежі назвав „своеволіємъ“. Тут розходилися симпатії і антипатії Пушкіна і Шевченка во два противостояні боки. Для Шевченка Петро був катом, котрий „розчинав Україну“, Мазепа був героем народним, о котрим співав він:

Не заснула би ніколи
 Козацькая слава,
 Як би з шаблями при Івані
 Вся Україна встала.

Отже згідно із сіми симпатіями і антипатіями зображені Шевченко во „Спі“ памятник Петра Великого.

От я повертаюсь ---
 А ж кінь летить... копитами
 Скелю розбиває,
 А на коні сидить охлян,
 У світі — не світі,
 І без шапки: якимсь листом
 Голова пошита.
 Кінь басує... от-от річку
 От-от перескочить.
 А він руку простягає,
 Мов світ увесь хоче
 Загарбати. Хто ж це такій?
 От собі й читаю,
 Що на скелі наковано:
 „Первому Вторая“
 Таке диво поставила.
 Тепер же я знаю:
 Це той Первий, що росинав
 Пашу Україну,
 А Вторая доканала
 Вдову -- сиротину.
 Кати, кати, людоїди!
 Наїлисъ обое,
 Накралися, а що взяли
 На той світ з собою?

Межи наведеними стихами я підчеркнув ті, котрі
 свою думкою, або своїми поединковими вираженнями нага-
 дують Міцкевича „Ustęp III część Dziadów“.

Таким способом зобразивши і освітивши памятник
 Петра Великого, Шевченко уміщає побіч сего образу, не-
 наче Немезиду невблагому, якусь мару невидиму (Щось
 таке невидиме). Она тихо й сумно співає про сі „вточта-
 ні“ тіла, о котрих говорить Міцкевич в „Петербурзі“, а ме-
 жи котрими Шевченко добачав цілі тисячі тіл козацьких.

Царю проклятий, неситий,
 Гаспіде лукавий!
 Що ти зробив з козаками?
 Болота засипав
 Благородними кістками,
 Поставив столицю
 На іх трупах катованих.

З дальших стихів переконуємося, що цю марою є сам Полуботко. Тут кінчачеся анальгія з „Петербургомъ“ Міцкевича, але тут же являється новий образ, котрий безперечно навіяла фантазії Шевченка інша поема Міцкевича, іменно друга частина „Dziadów“. В сій фантастичній драмі, котру справді назвати можна мініатурою „Божої комедії“, єсть одна сцена, котрою мусів дуже любоватися Шевченко, позаяк она відповідала его глибокій ненависті для панів, згнущаючихся над підданими. У сій сцені являється під час тайного обряду дух злого пана і просить хоч капельку води, хоч зернечко пшеници, а тут біля него круиться, вертиться рій пажерливих птиць, яго колишніх кріпаків, котрі не допускають его ні до води, ні до якої поживи, шарпають его тіло і пригадують ему его колишні жестокости. Отже во „Сні“ Шевченка такий самий помисл, такий самий образ: душі помучених Петром козаків, перекинувши птицями, літають кругом его, пригадують ему свою муку і грозять, що на страшнім судиці закриють Бога перед его очами:

То не хмаря: біла пташка,
 Хмарою спустилась
 Над царем тим мусяняжовим
 І заголосила:
 „І ми сковані з тобою
 Людоіде, змію!
 На страшному на судиці,
 Ми Бога закриєм

Од очей твоїх не ситих.
 Ти нас з України
 Загнав голих і голодних,
 У сніг на чужину,
 Та порізав із шкур наших
 Собі багряницю,
 Пошив жилами твердими,
 І заклав столицю
 В новій рясі.

Окрім цих виразних ремінісанцій Міцкевичевої поезії во „Сні“ можна ще найти в цій поемі поодинокі місця, котрі хоч не так виразно, а все ж таки нагадують деякотрі думки і образи Міцкевича. У польського поета є обширний, сатиричний образ військової муштри в Петербурзі (*Przegląd wojska*); у Шевченка є короткий, але також сатиричний образ муштри: „А в городі, мов журавлі — Замуштрували москалі Нагодовані, обуті — І кайданами окуті — Муштрутуються“... Міцкевич, приближаючись к столиці, звертає увагу на хмари дима, котрі возносяться над нею (To dymy z dwieciu tysięcy kominów — Prosto i gęsto kolumnami lecą). Шевченко, долітаючи до Петербурга, бачить такоже: „На багниці город мріє — Над ним хмарою чорніє — Туман тяжкій“... Рабське повзане перед старшиною і топтане низших чином, у Міцкевича злегка начерчене (*Dalej z pochyłym karkiem czynownniki — Z podełba patrzą komu się poklonić — Kogo nadepiąć, a od kogo stronić*), у Шевченка розширяється в цілу картину, трохи карикатурну, але дуже гумористичну. Царь підходить до найстаршого і ударає его по щоці, той віддає удар меншому, той менший ще меншому від себе і так даліше аж до дрібноти, що стоїть за порогом. А й та дрібнота „як кинеться по улицях — Та й давай місити — Недобитків православних“¹⁾.

¹⁾ Далеку аналогію з цим помислом Шевченка мають ось ще які стихи в Міцкевичевій сатирі: „Leci kibitka: żandarm powoźnika —

Навіть з одного порівнання Шевченка проглядає, здається, залежність від поезії Міцкевича (в стихотворі „*Oleszkie-wicz*“: *gniew pański, jak myśliwiec... tępiący wszystko co w kniei spotyka — Aż dojdzie w końcu do legowisk dzika*; у Шевченка: Неначе з берлоги ведмідь виліз); але тут анальто'я в порівнанні деснота з диким звіром може бути чисто случаиною.

Если теперъ порівнаемо „Сон“ з поемою Пушкіна „Мѣдный Всадникъ“, то найдемо схожістъ линій в декотрихъ подробицяхъ такихъ, котрі з головною думкою Шевченкової поеми, з еї напрямом, не мають ніякого звязку.

У Пушкіна:

По оживленнымъ берегамъ
Громады стройныя тѣснятся
Дворцовъ и башенъ.

Въ гранитъ одѣлася Нева,
Береговой ея гранитъ.

Люблю...

Твоихъ задумчивыхъ ночей,
Прозрачный сумракъ, блескъ
[безлунный],
Когда я въ комнатѣ моей,
Пишу, читаю безъ ламиады,
И ясны спящія громады,
Пустынныхъ улицъ.

и свѣтла
Адмиралтейская игла.

У Шевченка:

Цивлюся я:
Палати, палати
По над тихою рікою.

А берег обшитий,
У весь камінемъ.

От піпов я
Город озирати,
Там ніч — як день.

По тім боці,
Твердиня й дзвіници
Мов та швайка загостреня.

Wali kułakiem, powoźnik żołnierzy — Wali bieczyskiem; wszystko z drogi zmyka — (Droga do Rosyi). „*Dal rozkaz. Rozkaz wymknął się przezęby — I wpadł jak piłka w usta komendanta — I potem gnany od gęby do gęby — Na ostatniego upada sierżanta.* (Przegląd wojska).

Виняти треба лише тут схожість, котру находимо в зображеню памятника Петра Великого, позаяк тут предмет зображення тісно звязується з головною думкою поеми Шевченка. Але характеристичне у цім місці єсть не те, в чому сходиться Шевченко з Пушкіном, лише те, що він додає до Пушкінового помислу. У російського поета Петра Великого зображен як „Гигантъ съ простертою рукою“, але куди він і на що протягає руку, того Пушкін не каже. Шевченко занявив сю черту від Пушкіна приховавши її до головної думки своєї поеми:

А він (Петро) руку простягає,
Мов світ увесь хоче
Загарбати.

Отже із усіх горішніх порівнательних дослідів дотично „Сна“, можемо напевно заключити, що фантазия Шевченка, коли він писав свою фантастичну поему, була напоєна образами обох поем о Петербурзі: Міцкевича і Пушкіна, а окрім того декотрими образами II-ої і III-ої частин „Дзядів“, але на напрям і провідні думки „Сна“ не мав Пушкін ніякого впливу; павпаки вилив Міцкевича проявляється в цій поемі із цілою силою, іменно в єї ідеальній сфері. Здається не треба мені вясняти, що говорячи тут про вплив других поетів на Шевченка, не думаю я заперечати цій поемі оригінальність. Она має усі прикмети українського темпераменту Шевченка, і так оригінальна, як Пушкіна „Мідний Всадникъ“, котрий був визван такоже поезією Міцкевича; а яко голос українського патрийота, ще такого, котрий сам добре знов Петербург, она так оригінальна, як і Міцкевича „Petersburg“. Але коли Міцкевич не написав своєї поеми о Петербурзі, не було „Мідного Іздця“, не було і „Сна“.

Тут дуже важна і заниматильна ся околичність, що в суперечі межі поетом російським і польським про значінє і характер Петербурга, яко воплощення Петрової думки самодержавної, поет український забрав голос, яко третій,

і став по стороні Міцкевича. Той самий поет, котрий в Гайдамаках зобразив пряєскравими красками ненависть крепацького люда до панів - Ляхів і у кровавім блеску сеї ненависті звеличив Гонту героем а різно малих дітей геройством, тепер у купі з Ляхом з проклятим підносив руку на гранітові мури північного Вавилона і у купі з Ляхом протестував проти всеноглощаючої ідеї российського государства. Дійшов вже він мабуть тоді до свої думки, котру висказав в своєму посланню „До мертвих і живих і ненароджених земляків“: „А чванитесь, що ми Польщу - Колись завалили - Правда ваша, Польща пала - Тай вас роздавила“ і в „Розритій могилі“, де мати - Вкраїна промовляє до Богдана: „Ой Богдане, Богданочку -- Як - би була зіната - У колисці придушила - Нід серцем приспала“.

Правда, що і Пушкін яко Евгеній підносив руку на мідного царя, але він як той Евгеній переликається з облику самодержця і схилив голову перед ним. (Своє становище проти самодержавної сили висказав він у стихотворі „Не дай мнѣ Богъ сойти съ ума.“ Усе те, що він там пророкував поетами, котрийби співав в Россії про вольність (Да вотъ бѣда, сойди съ ума — И страшенъ будешъ, какъ чума -- Какъ разъ тебя запрутъ) усе те приключилось Шевченкові, котрий заплатив десятьма літами гіркої сесилки і неволі за вольнодумне і патріотичне становище поста. Але із цього становища не зійшов він до кінця життя. Дуже інтересну ситуацію описує Микішин у своїх „Споминках про Шевченка“¹⁾, із тих часів, коли поет вернувшиесь з неволі, жив злову в Петербурзі. Тоді приготували великий памятник 1000-ліття Россії, а одною з фігур сего памятника була величезна статуя Петра Великого. Стояла она в робітні Микішина, де часто гостював Шевченко, і тут то дивлячись на сю статуу, котра як говорить Ми-

¹⁾ Кобзарь. У Празі 1876, II, XX.

кішин, просто давила его, обсипував він єю, як колись во „Сні“, громовими прокляттями.

З „Сном“ вижуться своїми думками такі політичні стихотвори, як: Великий Лёх, Розрита Могила, Кавказ, Холодний Яр, тай політична думка: Иржавець. У всіх тих творах поет гремить против царства, де „од Молдована аж до Финна — На всіх язиках все мовчить — Бо благоденствує“ (Кавказ), а в Иржавці ще раз нагадує запорожців, котрих „погнали на болото — Гірд будувати.“ Отже в своєму напрямі сі твори сходяться з Міцкевичевою сатирою на офіційну Росію, але безпосереднього впливу Міцкевича на іх форму, на поодинокі помисли і вираження годі у них добачати. Тільки „Великий Лёх“ злегка нагадує другу частину Дядів Міцкевича. Сам напис „Мистерія“ неначе вказує на сродство і залежність однієї поеми від другої. А опро-че бачимо тут у „Великому Лёху“ зовсім як у другій ча-сти Дідів три душі, котрі не можуть дістатись до раю і прилітають на сей світ, щоб розказати, за що іх Бог нокарав. У Міцкевича тройця душ представляє три сте-пені грішної одвічальної волі, а сей образ має характер лишень моральний; у Шевченка провідна думка цілої ми-стериї є чисто політична, а троїстість виражає не три ступені гріхів політичних, але три головні моменти із від-носин України до московського царства. Першу душу не пускають в рай за те, що вона перейшла шлях з повними відрами Богданови, коли іхав в Переяслав Москві присягати; другу — за те, що цареви московському, Петрови, коня напоїла, як вертавсь з під Полтави; третю — що усьміхнулась до цариці Катерини, як та в золотій галері їхала в Канів по Дніпрови. Тут символічно зобразив поет політичні гріхи України, і тим то політичним характером поема его відріжняється від другої частини Дідів, але загальний помисл безперечно навіяла Шевченкови поема Міцкевича.

Тай в декотрих подробицях проявляється виразна аналь-гія. У Міцкевича кожда душа кіньчає свою мову небес-

ним вироком, котрий виясняє причину карі небесної. На-
примір ангелик такий голосить вирок божий.

Bo słuchajcie i zważcie u siebie,
Że według bożego rozkazu :
Kto nie doznał goryczy ni razu,
Ten nie dozna słodyczy w niebie.

Подібний вирок обвіщає душа злого пана і душа дів-
чини, що на землі жуючи, не хотіла нікого злюбити. Ся
остання ось-як каже:

Bo słuchajcie i zważcie u siebie,
Że według bożego rozkazu :
Kto nie dotknął ziemi ni razu,
Ten nigdy nie może być w niebie.

У Шевченка три душі — пташки, прилетівши у Су-
ботово, і сівши на похилившомуся хресті на старій церкви,
повторяють також вирок божий, котрий вони на себе стяг-
нули, а сей вирок своєю формою живо нагадує нам вище
наведені вироки в поезії Міцкевича, дарма що основу має
іншу.

Бо так сказав Петрові Бог:
— Тоді іх в рай ми повинуємо,
Як все Москалъ порозбірає,
Як розконя Великий Лех.

Тай те, що перша душа розказує про свій вік дитин-
ний, дуже похоже на відповідний розказ ангелика. Ось
що каже ангелик:

Ach ja w mojem życiu całem
Nic gorzkiego nie doznałem.
Pieszczoły, łakotki, swawole,
A co zrobię wszystko caca,
Śpiewać, skakać, wybiedz w pole,
Urwać kwiatów dla Rozalki :

Oto była moja praca;
A jej praca stroić lalki.

У Шевченка же перша душа так говорить:

Як була я молодою,
То Присею звалась;
Я от-тутечки й родилась
Тут і виростала.
От-тут було на цвінтарі
Я з дітьми гуляю;
З тим Юрусем гетьманченком
У пижмурки граюсь;
А гетьманша було вийде
Та й кликне в будинок...
Он-де клуня: от-там мені
І хвіт і родзинок, —
Всёго мені понадає,
І на руках носить...
А до гетьмана як прийдуТЬ
Із Чигрина гості,
То це й підпуть було за мною,
Одягнусь, обуюсь, —
І гетьман бере на руки,
Носить і цілує..
От-так то я в Субботові
Росла — виростала,
Як квіточка, і всі мене
Любили й кохали.

У другій сцені „Великого Лёху“ являються три ворони, а в сущності три чорти, що перекинулись воронами. Троєстю має тут велике значення: кождий чорт, кожда ворона має свій ревір: перша Москву, друга Польщу, третя Україну. Они розказують про те, що злого зробили і чваняються тим і гарукаються з собою. Своїм іротесковим характером ея сцена дуже похожа на розмови чортів

у третій часті Дідів Міцкевича, іменно на сцену після великої Імпровізації і на сцену шесту (сон сенатора), тай опроче декотрі дрібні прикмети вказують на вплив сеі польської поеми на „Великий Лёх“. Напр. ономатопеічність, котра і у Міцкевича і у Шевченка не єсть звичайна, являється у обох поетів в анальгічних сценах (у Міцкевича: „My lećmy, fit, fit, fit“, або „Więc ja za duszę cap“; у Шевченка: „Крав! крав! крав! — Крав Богдан крам).“ Оперний характер багатьох строф у третій часті Дідів, напр.

Gubernator:

Tu w menuecie para zbywa;
Senator potrzebuje dam.

Starosta.

Moja córka w parach nie bywa,
Ja parę znajdę sam.

лунає у цій сцені Великого Лёху в слідуючих стихах:

Третя.

Я золотом розтопленим
Залю єму очі.

Перша.

Ні, віп клятий недовірок,
Золота не схоче.

Претя.

Я царевими чинами
Скручу єму руки.

Друга.

А я зберу з всого світа
Всі зла і всі муки.

Та й те, що чортівські ворони говорять про нового Гонту, іменно: „що як виросте той Гонта, — Все напе пропадло! — Усе добро поплюндрує, — Й брата не поки-

не — І розпустить правду й волю — По всій Україні“, пригадує нам натхнену візію ксендза Петра: Patrz. . . . Ha! to dziecię uszło — rośnie, to obrońca! Wskrzesiciel narodu“.

Ще один дрібний признак впливу Дідів Міцкевича на уформоване „Великого Ліху“ є такий. Перша ворона, котра літала аж у Сібір, та в одного Декабриста трохи жовчи вкрала, ділиться сим набутком з сестрами й каже: „Оце тобі, а це тобі“. У Міцкевича в другій часті Дідів таким способом гусляр промовляє до ангеліків, роздаючи ім зернятка гірчиці: „Aniołku! duszeczkó — Czego chciałeś, macie obie — To ziarneczko, to ziarneczko“.

Зберім тепер в одно результати наших дослідів про вплив Міцкевича на поезію Шевченка. Ми переконалися, що сей вплив дійсно обявляється в баллядах і політичних поемах Шевченка, як це вказують Франко і Дацкевич, але що з узаявних Франком балляд лишень дві: „Русалку“ і „Тополю“ можна сюди напевно причислити. Ми переконалися, що майже ніякого впливу Жуковського та Й Козлова в цих баллядах добавити не можна, дарма що Петров і Огіновський на него вказують; що до Пушкіна, то ми бачили, що вплив его „Русалки“ був посередним впливом Міцкевичової „Рибки“. З поміж балляд Міцкевича найбільше вразились в вообразю Шевченка: „Rybka“, „Ucieczka“ і „Dudarz“, вразились іменно тими мотивами, котрі мають передказовий, сельський і демократичний характер, а остання із трьох балляд насунула Шевченкови, если не цілый помисл, то декотрі образи до поеми „Черниця Мар'яна“.

Дальше ми переконалися, що ані в Переображені, ані в історичних стихотворах Шевченка не мож дочутись того впливу Міцкевича, про котрий говорить Ів. Франко, винявши лишењ хиба історичні думи: „Полуботко“ і „Іржавець“. Навпаки ми пересвідчилися, що в політичних стихотворах Шевченка сей вплив сягає глибоко і простягається не тілько на основу й напрям сіх творів, але й на іх форму і що не тілько „Uster“, але й друга й третя части „Дідів“ Міцкевича представляє багато аналогій зі

„Сном“ і з „Великим Тіхом“ Шевченка. Сему впливови перш усёго завдячує Шевченко, що із становища, яке займав в Переображені, яко поет, котрий „людям тугу розганяє, хоть сам світом нудить“, із цого становища піднeseся він до високості поста, котрий переймаючись до глубини серця усім горем свого народу, стається його духовим верховодцем, намагаєсь вивести його у світ ліпшої будуччини.

ВАЖІЙШІ ПОМИЛКИ.

Стор.	1	стріч.	2	замість „о Шевченці“, читай: „о Шевченку“.
”	2	”	10	учона
”	3	”	1	польських
”	5	”	10	ему
”	6	”	21	нагадувало
”	6	”	28	тих
”	7	”	2	ніх
”	7	”	23	по заяк
”	8	”	5	значіннем
”	9	”	14	сімі
”	16	”	25	его
				учена.
				польських.
				ему.
				нагадувало.
				тих.
				ніх.
				позаяк.
				значіннем.
				сіми.
				его.

96